

Hrad Červený Kameň NKP

ŠTEFAN HOLČÍK

Pôvodný hrad vznikol v priebehu 13. storočia na jednom z východných výbežkov Malých Karpát, na návrší nad potokom, ktorý dnes preteká dedinou Píla. Meno potoka je Vydra a rovnakého pôvodu bolo i meno hradu, ktorý sa v nemeckých prameňoch označuje ako Bibersburg. Slovenské a maďarské pomenovanie hradu (Červený Kameň, Vöröskő) vyplynulo z prirodzenej farby braňa, na ktorom hrad postavili.

Históriou hradu se už od minulého storočia zaoberali rôzni bádatelia (Jedlicska 1882). Najbežnejším dielom o hrade v súčasnosti je publikácia D. Menclovej a V. V. Štecha (1954). Autori uvedenej publikácie sa domnievali, že stredoveký hrad sa nachádzal mimo dnešného opevneného areálu, severozápadne od pevnosti zo 16. storočia. V prirodzených terénnych útvaroch v blízkom lese sa domnievali vidieť valy o „zahĺbený suterén akejsi veže“. Toto miesto sa ani napriek dôkladnému hľadaniu dodnes nepodarilo lokalizovať.

Hrad bol do roku 1945 obývaný rodinou bratislavských grófov z rodu Pálffy. Po druhej svetovej vojne ho prevzal štát a neskôr slúžil ako hradné resp. nábytkové múzeum. Veľká rekonštrukcia, ktorej padli za obeť už aj najstaršie doteraz zachované časti hradu, znamenala dočasné dlhodobé zatvorenie muzeálnej expozície. Uzavretím hradu sa vytvorili vhodné podmienky pre archeologický výskum v areáli.

Výskum čiastočne nadviazal za archívno-historický výskum a jeho výsledky. J. Žudel upozornil pred niekoľkými rokmi na základe štúdia archívnych materiálov z obdobia stavby renesančného hradu na možnosť nálezu častí pôvodného hradu na nádvorí, resp. pod nádvorím horného hradu (J. Žudel 1974). Archeologický výskum SNM sa preto sústredil (Š. Holčík 1980) na vnútorné nádvorie a suterény renesančnej pevnosti, ktorú dali v prvej polovici 16. storočia postaviť členovia bohatej augsburskej obchodníckej rodiny Fugger. Fuggerovci získali hrad prostredníctvom svojich uhorských príbuzných Thurzovcov na začiatku 16. storočia. Starý hrad bol vtedy pomerne zanedbaný a nevyhovoval ani predstavám o vtedy modernej pevnosti, ani potrebám obchodu. Preto sa rozhodli postaviť akúsi „ideálnu pevnosť“, ktorá bola súčasne hradom, pokladnicou a skladištom či prekladištom vzácného tovaru. V pôvodnej koncepcii renesančnej pevnosti vlastne úplne chýbali reprezentačné priestory, typické pre každý bežný hrad ako sídlo zemepána.

Fuggerovci však nemohli udržať svoje rozsiahle majetky v Uhorsku na dlhší čas. Vojny s Turkami ochromili obchod. Hrad sa sobášom (ako veno) a kúpou ďalších častí dostal ešte pred koncom 16. storočia do rúk úspešného bojovníka Mikuláša Pálffyho, ktorý zvíťazil nad Turkami pri Rábe (Györi) a oženil sa jednou z fuggerovských dcér Máriou Magdalénou Fuggerovou, baronessou z Kirchbergu a Weissenhornu. Ich potomci vlastnili hrad až do znárodnenia. Mikuláš Pálffy ešte koncom 16. storočia obytné časti hradu prestaval.

Vznikli reprezentačné a obytné priestory na prvom poschodí paláca. Veľké suterény hradu, ktoré boli pôvodne určené na uskladňovanie vzácnych tovarov, boli zväčša prázdne, alebo ich používali len čiastočne na uskladňovanie vína. Postupne pristavali k pôvodnej obytnej budove ďalšie a koncom 18. storočia dostalo hradné nádvorie svoju dnešnú podobu.

Už pred našim archeologickým výskumom sa v areáli hradu uskutočnili určité sondážne práce (K. Kulašik 1970.) Výskumy priniesli množstvo zlomkového keramického materiálu, neprispeli však k otázke lokalizovania pôvodného hradu. Kulašikov výskum na miestach, kde D. Menclová predpokladala starší hrad, bol negatívny.

V polovici 70. rokov sa začalo s určitými zemnými prácami, ktoré predchádzali vlastnej rekonštrukcii centrálnej pevnosti. Pod zámkou hľadania podzemných chodieb podkopali prízemný trakt medzi východnou a severnou baštou. Okrem novovekej fekálnej miestnosti — žumpy, sa však nijaké zasypané suterény či chodby nepodarilo objaviť. Pri tejto práci však úplne zničili historické zvrstvenie, lebo sa kopalo čelným smerom, bez možnosti stratifikácie nálezov. Ukázalo sa, že obvodový múr dnešnej pevnosti nie je a nebol z vnútornej strany lícovaný, ale stavali ho ako oporný múr, za ktorým bol plný zemitý násyp. Väčším prínosom bolo odkrytie časti múru, na ktorom stojí dvorná fasáda prízemnej (severovýchodnej) budovy. Tento múr je totiž v určitej časti lícovaný práve smerom do podkopaného priestoru, teda bol nejaký čas viditeľný z tejto strany a len neskôr ho zasypali. Tento náš predpoklad sa neskôr overil výkopom na nádvorí.

Na ploche nádvorja sa už pred začatím archeologického výskumu SNM uskutočnil akýsi amatérsky výkop skupiny jaskyniarov, motivovaný myšlienkou najstť podzemné chodby. V južnom kvadrante nádvorja sa podkopali pod maltovinovú kryhu, ktorá je fragmentom liatej dlažby nádvorja zo 16. stor. Tvrdosť tejto kryhy zodpovedá novodobému betónu. Pod betónovou kryhou prebieha rovnobežne s dvornou fasádou fuggеровského paláca osekane skalné bralo pôvodného podložja, v určitých intervaloch spevnené opornými piliermi z lomového kameňa. Tie sú pravdepodobne stredoveké.

Archeologický výskum od roku 1976 nadviazal na tieto amatérske zásahy musí sa však prispôsobovať prevádzke stavebných firiem v areáli vnútornej pevnosti.

V južnom kúte nádvorja, v náväznosti na predošlé amatérske výkopy, sa podarilo odkryť keramické potrubie odpadovej vody a zbernú šachtu na vodu zo 17. stor. Kanalizáciou odtekala voda z príľahlej Saly terreny, potrubie z keramických článkov je dielom habánskych hrnčiarov z Košolnej alebo z Častej. Niektoré dielce sú signované monogramom výrobcu.

Približne v strede dĺžky juhovýchodného traktu odkryl výskum pod úrovňou terajšieho nádvorja časť zahĺbeného suterénu staršej stavby a mohutný múr, pravdepodobne zo začiatku 16. stor., ktorým zrejme zabezpečili proti zosunutiu staršie ešte vtedy stojace a používané objekty stredovekého hradu počas vyhlbovania suterénov a počas stavby juhozápadného (fuggеровského) traktu. Do odkrytého múru sú zamurované sekundárne použité staršie, pravdepodobne gotické, kamenné architektonické články. Múrom bola pozdĺžne preťatá miestnosť, ktorá bývala pôvodne zaklenutá tehlovou valenou klenbou s vrcholnicou vo smere jv—sz. Z tejto miestnosti sa kamenným portálom prechádzalo do inej, ktorá bola od nej situovaná severozápadne. Z tejto sa zase smerom na severovýchod šikmo stúpajúcou chodbou vystupovalo do vyššie položených priestorov. Aj táto chodba mávala valenú tehlovú klenbu. Všetky spomenuté miestnosti (priestory) boli zasypané v priebehu 16. storočia a nad ich zásypom zriadili kanál pre odpadovú vodu z nádvorja. Kanál bol zložený

z presne opracovaných kamenných žlabov. Prechádzal pod dlažbou zahĺbeného suterénu (resp. prízemnia) juhovýchodného traktu a voda stekala po fasáde pevnosti z otvoru nad kordonovou rímsou do priekopy.

Zasypané priestory pod nádvorím ukázali, že starší hrad stál pôvodne skutočne na tomto mieste. V zásype sa nachádzali fragmenty keramiky zo 14. a 15. storočia a keramické architektonické články (rebrá klenieb, okenné ostenia) z druhej polovice 15. storočia. Črepový materiál je rovnaký ako z neodborne vykopaného priestoru pod prízemným severovýchodným traktom pevnosti.

Pôdorysný rozsah (aspon približný) gotického resp. predfuggerovského hradu ozrejmil nález v suteréne severnej náročnej bašty pevnosti. Tam v hĺbke asi 5 m pod úrovňou nádvorja sa podarilo vykopať zlomok pravoúhlej kamennej stavby s oporným pilierom. Stavby boli prekryté murivom terajšej bašty. Podľa situácie nálezu a podľa stavebnej techniky možno múry považovať za zvyšok náročnej bašty alebo štvorhrannej vstupnej veže gotického hradu.

Doteraz je prebádaná len juhovýchodná časť nádvorja, ani to nie úplne, lebo treba rešpektovať požiadavky stavebnej prevádzky a súčasne zápasíť s nedostatkom pracovných síl. Vo východnom kvadrante nádvorja sa odkryla zahĺbená miestnosť, ktorá sa zachovala v celej pôvodnej výške až po ložiská pre trámy drevenej povaly. Všetky drevené súčasti stavby, aj veraje a ostenia dverí, z nej pred zasypaním zámerne odstránili. Miestnosť mala podľa správ v pálfyovskom archíve, ktoré objavil J. Žudel (1974) slúžiť ako väzenie, nad ňou mala byť zbrojareň. Správa však hovorí o klenutej miestnosti, objavená bola zakrytá dreveným stropom. Do miestnosti sa vchádzalo z nádvorja gotického hradu po širokom schodišti v hrúbke múru. Miestnosť sa po zriadení (postavení) východnej renesančnej bašty (podľa Žudela ňou začala stavba renesančného hradu) stala priechodnou, lebo z nej viedol tunelovitý priechod do suterénu bašty (dodnes zachovaný). Objavená miestnosť bola vetraná priechodom komínovitého tvaru na juhovýchodnej stene. V jej severozápadnej stene bolo zabudované akési drevené zariadenie, po ktorom ostali v murive prázdne diery. Severovýchodná stena miestnosti nebola zapustená do terénu, ale bola zvonku lícovaná. Je to stena odkrytá už počas podkopávania severovýchodného prízemného traktu.

Miestnosť o dĺžke 1090 cm, až 1220 cm a o šírke 670 (resp. 675) cm bola vysoká asi 300 cm a bola zasypaná na začiatku druhej polovice 16. storočia materiálom z búrania nadzemných objektov starého hradu. V jej severnej časti sa v zásype nachádza veľké množstvo úlomkov renesančných pestrofarebne glazovaných kachlíc z prvého decénia 16. stor. Na kachliciach sa objavujú figurálne motívy, biblické a mytologické scény. Náročná kachlica kordonovej rímasy je doplnená štítkom s aliančným znakom manželov, ktorí dali pec postaviť.

Iný dôležitý nález pochádza z čistenia stupňov schodišťa do tejto suterénnej miestnosti. Kamenné murované stupne boli pôvodne prikryté drevenými doskami, ktoré vyhnili. Pod jednou z nich bol zapadnutý medený fuggerovský pracovný žetón. Je to jednostranná ražba o priemere 18 mm. Na averze je motív zo staršieho znaku rodiny Fugger: dve kráľovské ľalie.

Na nálezy bohatá bola aj fekálna jama (žumpa) vo východnom kúte nádvorja gotického hradu. V horných vrstvách sa nachádzali napadané tehly, popol a jeden poškodený kamenný architektonický článok z 15. storočia. V nižších vrstvách bola uložená veľmi jemná zemina (fekálie), v ktorej bolo množstvo sklenených fragmentov z rozbitých fliaš a pohárov. Jeden z pohárov je na povrchu maľovaný motívom povrazca zlatou farbou. Zlato sa nachádza na silne devitrifikovanej povrchovej vrstve, ktorú treba na zachované sklenené

jadro namáhavo pripevňovať. Okrem ďalších zlomkov dutého skla je v tomto náleze časté tabuľové sklo a fragmenty okenných terčov.

Zahľbená miestnosť ešte nie je celkom vyčistená. V ďalšej výskumnej sezóne sa počíta s jej úplným vyčistením a v projektovej úlohe s jej zachovaním a prekrytím. Po pamiatkovej úprave by mohla byť prístupná návštevníkom, napríklad ako lapidárium s prechodom do suterénu východnej bašty.

V strednej časti nádvorja renesančnej pevnosti sa na miestach, kde nádvorie nie je podpivničené, nachádza už niekoľko cm pod povrchom zvetralé sterilné skalné podložie. Aj to je dôkaz, že nový hrad stavali v 16. storočí okolo najvyššieho brala, na ktorom ešte stál palác, kaplnka, veža. Tieto až v 50. rokoch 16. stor. odstránili, keď mohli začať používať priestory v dokončenej novostavbe. Keď objekty staršieho hradu zbúrali, odstránili aj bralo a priehlbiny po obvode pravidelného nádvorja zasypali a nádvorja vyrovnali. Preto sa v novej (neskôr štvorkrídlovej) dispozícii renesančnej „ideálnej“ pevnosti nezachovali žiadne staršie stavby a preto aj starší bádatelia hľadali pôvodný hrad na inom mieste.

Literatúra

Holčík Š., 1980: Výskum na hrade Červený Kameň, AVANS 1978, 112—113.

Jedlicska P. 1882: Kiskárpáti emlékek Vöröskötöl Szomolányig. Budapest.

Kulašík K., 1970: Nálezová správa z výskumu, nepublikované.

Menclová D., Štech V. V., 1954: Červený Kameň, Bratislava.

Zudel J., 1974: K otázke polohy, štruktúry a zániku stredovekého hradu Červený Kameň, Zborník SNM LXVIII. História 14, Bratislava, 195—201.

Zusammenfassung

Červený kameň

Die Burg Červený kameň (Bibersburg, Vöröskő) erbaute man in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts an der Stelle einer älteren Burg, die bereits im 13. Jahrhundert erwähnt wird. Bisher waren keine architektonischen Überreste der mittelalterlichen Burg bekannt, doch indizierte die historische Untersuchung die Möglichkeit von Funden auf dem Hof der Renaissancefestung. Die Rekonstruktionsarbeiten und die mit ihnen zusammenhängende vorübergehende Schließung des Museums ermöglichte die Freilegung und Durchgrabung des südöstlichen Hofareals. Es zeigte sich, daß die ursprüngliche Burg bis zum Aufbau der neuen Fuggerschen Festung an ihrer Stelle gestanden hatte und erst dann abgerissen, bzw. auf das Niveau der neuen Hofpflasterung erniedrigt wurde. Höhere Objekte entfernte man, tiefer gelegene Räume wurden mit Destruktionsmaterial verschüttet. Die von den Grabungen freigelegten Kellerräume der alten Burg entsprechen mindestens zwei Bauphasen. In der Materialsverschüttung fand man eine große Menge architektonischer Bauelemente aus dem 15. Jahrhundert, viele keramische Fragmente aus dem 14.—16. Jahrhundert, Bruchstücke von Glasgefäßen und Fensterglastafeln aus derselben Zeit, sowie Fragmente von Ofenkacheln aus dem 15. und Beginn des 16. Jahrhunderts.

Unter der Nordbastei der Festung wurde älteres Mauerwerk, wahrscheinlich vom gotischen rechtwinkligen Eckturm der Burg entdeckt.

Die Untersuchungen sollen in den folgenden Jahren weitergehen.